

Стефан Р. Синановић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Докторске академске студије

<https://orcid.org/0009-0009-2513-2388>

СЕНТИМЕНТАЛНА ЕКСПЛИКАЦИЈА ПОЛИТИЧКИХ КРЕТАЊА У РОМАНУ ОСТАЦИ ДАНА КАЗУА ИШИГУРА²

У раду смо покушали да језгровитије проникнемо у жаришни аспект познатог Ишигуровог романа *Остаци дана* (1989) – а који се тиче природе третмана и артикулације деликатног социо-политичког, историографског и културолошког контекста у овоме знаменитом дјелу британске књижевности друге половине XX вијека. Показало се како је сентиментализам као наративна поставка али и специфични доживљај прошлости и свијета вишеструко примамљива тема за интерпретације и различита тумачења, па смо, у том смислу, видјели да он не детерминише само унутарње животе јунака већ и да се издиге до нивоа идеологије или свјетоназора. Истовремено, у раду смо пробали да извршимо кратку „вивисекцију” Ишигурових јунака, г. Стивенса и лорда Дарлингтона, али и да сагледамо контекст епохе који одређује ове јунаке. У том контексту нарочито су нам, у раду, била значајна и драгоцјена тумачења ранијих, како домаћих тако и страних, истраживача.

Кључне ријечи: сентиментализам, сентимент, Стивенс, епоха, Енглеска, Дарлингтон

Субјективни идеализам господина Стивенса

Проблем историзма, у извјесној мјери, припада реду централних и предоређујућих тематских компоненти опуса Казуа Ишигура (в. ЛУКИЋ 2013) – једног од најпрослављенијих прозних гласова савремене енглеске књижевности. Његови јунаци неријетко бивају детерминисани спољним факторима – од сваковрсних политичких и идеолошких гибања до, често, трагичне близине барута историје – који, на концу, условљавају и особену поетику Ишигуровог дјела. Мада је, у овом смислу, егземпларан већ, рецимо, његов први роман, *Бледи обриси дрда* (1982), чија јунакиња – *ујркос себичној жељи да је нишџа не њодсећа на њрошлост* (ИШИГУРО 2020: 7) – евоцира минуло вријеме, чини се да Ишигуров наративни поступак базиран на рекапитулацији прошлости врхуни, и остварује највише књижевне домете, у његовом најпознатијем роману – у *Остацима дана* (1989).

Говорећи, на једном мјесту, о одређеним својим поетичким обиљежјима, аутор издваја носталгију као драгоцјен тематски ресурс али и претпоставку својеврсног, субјективног идеализма:

¹ sinanovicstefan@gmail.com, stefan.sinanovic@podgorica.me

² Рад је писан у оквиру изборног курса *Посјколонизална књижевност на енглеском језику* под менторством проф. Александре Јовановић; фебруар, 2025.

„And so nostalgia is often seen as a bit of a dirty word here. And I would go along with that to a large extent; I accept why nostalgia has a bad name in general, at least on the political and historical level. But the pure emotion of nostalgia is actually quite a valuable thing that we all feel at times. And in my books, particularly the more recent ones, I feel that the kind of nostalgia I'm trying to get at could actually be a positive thing in that it's a kind of emotional equivalent to idealism” (SHAFFER 2001:7).

Чини се да је најизражајнији књижевни допринос „одбрани” оваквог ауторовог доживљаја носталгије субјективни приповједачки угао, условљен прошлошћу и пре-наглашеним сентиментом, а који, заправо, чини једну врсту емотивне исповијести у роману *Остаци дана*. Ишигуров познати јунак, господин Стивенс, приповиједајући о себи, симултано третира и деликатне тачке енглеске историје и одређених њених, међуратних, политичких епизода. На том се нивоу Стивенсова емотивна биографија претвара у вишезначну и шаренолику историјску панораму. У том смислу је – на трагу преплитања индивидуалног и колективног искуства, али на позицији приповједача/посматрача – и у домаћим херменеутичким захватима у Ишигурову прозу, господин Стивенс већ био маркиран као „сведок историје” (в. СПАСИЋ 2007: 102):

[...] „Тачка пресека индивидуалног сећања и националне историје лежи у чињеници да Ишигуро користи историјску ситуацију да би истражио емоције свог приповедача Стивенса. У роману ‘Остаци дана’ Стивенсово путовање није само путовање у личну прошлост, већ је то и путовање у историју Енглеске. Ово није само питање истраживања чињеница Енглеске историје, већ је и испитивање односа личног идентитета и националне свести, односно између индивидуалног и колективног сећања и начина на који се ови односи представљају током приповедања” (СПАСИЋ *Op. cit.* 102–103).

Другим ријечима, суочавање са самим собом, Стивенсова самоспознаја и интроспекција, у нераскидивим су, и свепрожимајућим, релацијама с прошлошћу Енглеске. Лични контекст умрежен је с политичким драмама и историјским кретањима у специфичним, по много чему, граничним тренуцима XX вијека. При чему се пред-одређујуће наративно гледиште остварује у перспективи друштвене трансформативности – преласка из аристократског амбијента у период слабљења политичког утицаја али и историјског сјаја некадашњег Уједињеног Краљевства.

Растакање старе славе и урушавање политичке моћи енглеског племства – али и позиција енглеске државе у новој послератној стварности – предочени су кроз неколико нивоа у роману. Међутим, алегоријски се најупечатљивијим доима новонастали статус некада славног Дарлингтон хола, који, у часу приповиједања (након што је дуже од два вијека провео у власништву породице Дарлингтон (ИШИГУРО 2022: 12)), сада припада господину Фарадеју – добростојећем Американцу. Јасно, имплицирана симболика, указујући шире на период у коме лордовске посједе старих британских династија откупљују Американци, сугерише и ново вријеме глобалних политичких заокрета и расподеле политичке моћи (BULLEN 2008: 35).

Попут превазиђености концепта живота на старим аристократским посједима, и сам Стивенсов позив батлера у новом времену дјелује анахроно, чиме

оличава не само сукоб епоха већ и вишеструко несналажење јунака у модерности друштва у коме се затекао. Заједно са старим свијетом, на заласку су и поредак вриједности и социокултурни контекст коме Стивенс припада. Ипак, као времешни батлер Дарлингтон хола, он заузима одговарајућ реноме за непосредно посматрање историјских процеса и сам држи да је Енглеску присно видео и доживио:

„Ми који се бавимо овим позивом, и поред тога што своју земљу нисмо видели путујући по њој и обилазећи живописна места, од Енглеске уистину ‘видели’ више од многих других баш због тога што смо живели и служили у кућама где су се окупљала најугледнија господа и најотменије даме ове земље.” (ИШИГУРО *Op. cit.* 10).

Његов доживљај историје, међутим, двоструко је лимитиран: 1) „субјективним идеализмом” као једним од животних, у највећој мјери самонаметнутих, модалитета егзистенције и односа према животу и свијету; и 2) суженим видцима, тј. ограниченом перспективом Дарлингтон хола. При чему се, примјера ради, идеализам г. Стивенса огледа већ у његовом перфекционистичком доживљају свога позива (в. ИШИГУРО *Op. cit.* 35; JAGROVIĆ 2008: 41; ЛУКИЋ 2011: 85–86) на који гледа са сличним сентиментом којим доживљава и прошлост своје земље. Батлери су, наиме, у нераскидивим везама са представама имања и господара које презентују, а они су, баш као и енглеско племство, симбол времена које ишчезава, а које је, такође, подвргнуто својеврсној сентименталној идеализацији:

„У златно доба лорда Дарлингтона, када су даме и господа често долазили у посету овој кући и у њој боравили по неколико дана није било нимало тешко развијати и неговати пријатељске односе с колегама гостима [...] у редовне посетиоце су спадале личности као што су господин Хари Грејем, батлер и лични собар сер Џејмса Чемберса, и господин Џон Доналдс, први собар господина Сиднија Дикенса [...] господин Вилкинсон, собар-батлер господина Џона Кембела, господин Девидсон из Источног замка, господин Херман, собар господина Џона Хенрија Питерса” (ИШИГУРО *Op. cit.* 24–25) итд.

Као што и своје колеге батлере доживљава као представнике лордова или важних политичара који посјећују Дарлингтон хол (од којих су бројни драгоцјене личности енглеске историје (в. ЛУКИЋ 2013: 240)), Стивенс и себи додјељује сличну улогу – он је, по властитом виђењу ствари, аутентични репрезент лорда Дарлингтона, самим тим: и једног система вриједности који овакав статус подразумева. Та улога, често у самом попришту значајних историјских превирања, у социокултурном контексту пост-викторијанске епохе, условљава – макар на рубовима дешавања – и незанемарљиву друштвену одговорност. На једном вањском плану, међутим, г. Стивенс је и својеврсни симбол овог времена. Његов конзервативни идентитет је супституисан на остацима аристократског културолошког уређења и, затекавши се једном у времену коме, својим манирима, увјерењима и личном етиком, не припада, јунаку преостаје само прошлост као једино могуће духовно уточиште. На сличан начин је и систем вриједности г. Стивенса условљен социокултурним својствима енглеског „империјалног доба” (в. ЋУКОВИЋ КОВАЧЕВИЋ 1971: 134) што даље условљава и идеализам јунака. Његова сентиментална гледишта базирана су, дакле, на романтизацији прошлости – личне, историјске и националне:

«The other side of this discourse, which emerges in *The Remains of the Day*, is more subtle in its ideological implications. It romanticises about the unique specificity of English culture, its unified identity and supposedly glorious past. In place of moralism, it encourages nostalgia and national feeling, exchanging didactic dogma for a calmer embrace of memory and sentiment.” (HORTON 2018: 12–13).

Када господин Стивенс, на пролошкој граници романа, одлучује да, на наговор новог власника Дарлингтона, крене на пропутавање идиличним пасторалама Енглеске (Ишигуро *Ibid.*) он, симултано и симболички, креће и на пут кроз властиту, али и енглеску, прошлост. Ово његово напуштање Дарлингтона критичари су често посматрали и као једну врсту отиснућа у самоспознају:

«At another level of the narrative, then, Stevens’s physical journey represents actual departure from the estate that has kept him focused and confined not only to his sense of duty, but also to a possible mental and emotional ‘expansion of self’” (WONG 2005: 58).

Остављајући, међутим, за собом имање на коме је провео живот, јунак разумије како је његовим одласком [...] *Дарлингтон хол осџао изразан и њусџи вероватно њрви њуџи у овом веку – а можда и њрви њуџи како је саџрађен*; због чега, нешто касније, осјећа *немир, њојачан сџирахом, да можда и није на добром њуџиом* (ИШИГУРО *Op. cit.* 29 – 30). Појачани утисак неспокоја и забринутости произилази из специфичне идентификације г. Стивенса с Дарлингтон холем коју, на једном другом нивоу, можемо читати и посматрати као својеврсну метонимију. Међутим, и сам Дарлингтон хол посједује прегнантну и имплекативну симболику:

“For some critics, the structures apparent within Darlington Hall are taken to be parabolic, reflecting the decline of the British Empire” (BULLEN 2008: 35).

Чак и остале сигнификантне подударности – попут чињенице да је почетак наратије смјештен у један дан у јулу, 1956. године, односно у исти мјесец у коме је британска круна у потпуности изгубила колонијалну управу над Суецким каналом (BULLEN *Ibid.*) тј. остатке остатака некадашње глобалне снаге – указују на симболичку представу опустјелог Дарлингтон хола као некадашњег, богатог и утицајног, Уједињеног Краљевства. Међутим, како се и централни лик Ишигуровог романа идентификује с Дарлингтоном – у пренесеном смислу: вриједностима и поретком одумируће британске империје – и он, дубоко у себи, осјећа тјескобу и празнину. Дакле, једна од базичних претпоставки Стивенсове сентименталне природе и жала за прошлостју је лични осјећај идентитетске дезоријентисаности и духовне испражњености: дезинтеграцијом вриједности у које би вјеровао, јунак остаје без егзистенцијалне потпоре и животних основа. У том смислу двоструко тумачимо и насловну синтагму – *Осџаци дана*, наиме, могу указивати на остатак Стивенсовог живота, али и на славну прошлост од чијих остатака, тј. од сјећања, живи, и под чијим развалинама јунак проводи своје посљедње дане:

„На првом нивоу ‘Остаци дана’ односе се на оно што је остало од Стивенсовог живота, завршне године живота у којима се он суочава са оним што је постигао до тада. Такође, ово указује на другу импликацију – ‘дан’ означава славну прошлост, читаву еру у којој су аристократија и батлерски позив били на врхунцу” (СПАСИЋ

2007: 74).

На заласку неоствареног живота, Стивенс, евоцирајући успомене, субјективном и непоузданом, интроспективном (ЛУКИЋ *Op. cit.* 88) исповјешћу, конструише свијет у чије базичне постулате сумњамо колико и у вриједносне судове приповједача. Само артифицијелна испуњеност Стивенсовог живота – махом обавезама одговорног батлерског позива – не подразумијева истовремено и испуњеност смислом, она је, међутим, довољна да јунак с носталгијом гледа на период у коме је његов живот имао некакву сврху. У том смислу, са историјском дистанцом од неколико деценија, јунак митологизује властиту прошлост, али и историју своје земље:

„Прерада мита у ‘Остацима дана’ подразумева довођење јавног и колективног у везу са приватним и личним, док подривање упућује на раскринкавање мита нације као конструисаног и стога увек већ уплетеног у идеолошку потку одређеног времена и простора. Енглеска прве половине двадесетог века у ‘Остацима дана’ је измаштана и метафоричка као и Енглеска петог века у ‘Закопаном цину’, што није последица само Ишигурових наративних метода, већ и неизоставно наративне конфигурације прошлости, како у индивидуалној, тако и у колективној свести” (МАТОВИЋ 2020: 184).

При чему Стивенс, заокупљен, дакле, импресијама мистификованог минулог времена, често и не примјећује грубу распоућеност реалног свијета – оне збиље која му, и даље, испоставља сваковрсне дневне изазове – и сноликог свијета властите прошлости, у коме обитава. Чак и кад напусти Дарлингтон и отисне се у Енглеску своје савремености, Стивенс одбија да је доживи резонима и аршинима који нису „од његовог, носталгичног свијета”. Одлазећи, тако, у Солзбери, јунак посеже за топографским приручницима и саобраћајним картама: он чита *Чудесну Енглеску* ауторке Џејн Симонс (МАТОВИЋ 2020: 190), одбијајући да повјерује да су њена географска упутства, написана неколико деценија раније, у 1956. години, заправо превазиђена:

„Уколико нисте чули за књигу госпође Симонс – објављену у седам томова, од којих сваки обрађује једну област британских острва – препоручујем вам је од свег срца. Иако писани тридесетих година, ти томови сигурно нису застарели ни данас, јер заиста не могу да замислим да су немачке домбе у тој мери измениле енглеске пределе” (ИШИГУРО *Op. cit.* 18).

Наравно, осим што је и сам наслов *Чудесна Енглеска* – фиктивне седмотомне књиге, оне врсте туристичких водича који су у међуратној Енглеској били распрострањени и важни и у контексту конструкције националног идентитета (HEAD 2015: 19) – индикативан и упућује на „чудесну”, тј. митску Енглеску из Стивенсове прошлости, књига је важна и као водич у, субјективном идеализацијом пројектовану, слику историје. Тумачи Ишигурове прозе су, у том смислу, Стивенсов идеализам и склоност ка хипертрофији сентименталности, често видјели као једну врсту жигосања претјеране носталгије и жала за прошлоћу који су конзервативне кругове енглеског друштва – као један вид национализма – романтичарски често захватили у епохи Маргарет Тачер (током које је, Ишигуро, написао и објавио свој роман):

«The 'Remains of the Day' is another novel in which the immediate political context can obscure the subtlety of its engagement with the tradition of writing about English places. Indeed, an 'orthodox' reading of Ishiguro's novel has emerged, in which the novel's treatment of place is seen to challenge 'the myth of an Arcadian England', with the express purpose of attacking the political uses of nostalgia in the Thatcher era" (HEAD Ibid.).

Дакле, романтизација прошлости, субјективни идеализам и, уопште, вриједносни судови формирани у међуратној епохи, функционишу и као једна врста „оправдања” за моралну подвојеност јунака, те његова често проблематична политичка гледишта; и као имплицирана критика једног предоминантног, ванкњижевног система вриједности. У том контексту читамо и Стивенсова повремена култур-расистичка промишљања која најчешће врхуне управо током контемплација о своме позиву батлера (у чврстој кохезији са енглеском националном традицијом):

„Кажу да батлери истински постоје само у Енглеској. Остале земље, без обзира на назив који се у њима употребљава, имају само слуге. Верујем да је то тачно. Континенталци нису кадри да буду батлери зато што су као сој неспособни за емоционалну уздржаност која је својствена само Енглежима [...] Једном речју достојанство је нешто што их превазилази. Ми Енглези смо у том погледу у великој предности над странцима, па ће се управо због тога, чим помислите на великог батлера, неминовно показати да је он – Енглез” (ИШИГУРО Op. cit. 50).

Пасажи који разоткривају повремене ксенофобне, касније и сегрегацијске, склоности својствене енглеској колонијалној епохи, заправо су увод у доста ширу и проблематичнију политичко-идеолошку димензију. Стивенс је, својом природом, уздржани и крути еталон, строго стратификоване, културе обесправљивања: [...] *hidden beneath a veneer of manor-house comedy and Victorian pastoral seemingly removed from present-day metropolitanism. Bumbling about in his daily routine, devising improved staff-plans, Stevens is a prototype manor-house butler, a paragon of repression and order re-enacting the 'upstairs-downstairs' hierarchy of imperial Britain* (HORTON Op. cit. 18). И његови повремени, суптилни наговјештаји овакве природе се касније развијају да би, испод дуплог дна аристократске уздржаности, разоткрили мрачно наличје Дарлингтона и једне епохе коју Стивенс персонификује.

Терет лорда Дарлингтона – колонијална свијест, сегрегација и антисемитизам у
Остџацама дана

Средишња историјска потка *Остџацама дана* – упркос широкој галерији стварних историјских личности – супституисана је у односу на лик контроверзног лорда Дарлингтона који, ван фиктивне збиље, није постојао (ЛУКИЋ 2013: 84) али који је, такође, у извјесном смислу носилац оних својстава која чине специфичну представу једне политике и једног времена. Симпатије које, према своме надређеном, баштини г. Стивенс доминантно су нераздвојиве од његовог идеализованог односа спрам персоналне прошлости. Између јунаковог непристрасног односа према историји и критичког промишљања властитог живота стоји аутодеструктивни сентимент. Отуда акутна немогућност да се спорна улога лорда Дарлингтона у политици његове земље објективно сагледа, разумије и свједочи. Дарлингтон је, наи-

ме, у сјећањима и у личној представи г. Стивенса, базични сегмент митологизоване, „чудесне”, Енглеске. Ишигуров роман, у цјелости, обилује свепрожимајућим митским својствима која – на овај начин – бивају подвргнута деконструкцији, дијелом и због жеље да се покаже како носталгија за златном енглеском прошлошћу заправо сузбија и потискује, оновремени, енглески фашизам (RUSSELL 2020:2). Отуда јунак, упркос довољној историјској дистанци, намјесто рационалног и правичног суда, прибјегава једној врсти (само)порицања и отвореног ревизионизма. Стивенс, наиме, вишеструко амнестира проблематични политички лик лорда Дарлингтона и његово сврставање на страну тзв. „политике помирења” (ЛУКИЋ 2013: 236) али и отворену сарадњу са фашистичким покретима унутар енглеске политичке олигархије (HORTON 2018:14) и, на концу, с њемачким нацистима у контексту британске спољне политике (RUSSELL *Ibid.* 6).

У том смислу, важна је и рјечита епизода политичког аранжмана лорда Дарлингтона и лорда Халифакса – убијеђеног поборника „политике помирења” (ЛУКИЋ *Op. cit.* 95) – с министром вањских послова Трећег рајха, Јоахимом фон Рибентропом, након које ће, господар Дарлингтон хола, од свога батлера измолити да отпусти јеврејско особље запослено на његовом газдинству (ИШИГУРО *Op. cit.* 154–155). Ипак, у контексту шире карактеризације Стивенсовог лика упечатљив је исповједни пасаж који претходи овој епизоди, својеврсна аболиција лорда Дарлингтона и неспретно оправдање за његова идеолошка стајалишта и политичке поступке:

„Како се, данас, наравно, испредају свакојаке бесмислице о лорду Дарлингтону [...] све што се прича о његовом господству је углавном чиста бесмислица, заснована на, такорећи, тоталном непознавању чињеница [...] Сушта је истина да ме данас ништа не вређа толико колико чињеница да људи те бесмислице понављају у свакој могућој прилици. Тврдим да је лорд Дарлингтон био прави господин високог моралног раста – у поређењу с којим све те особе које шире бесмислице о њему постају још патуљасте – и спреман сам да се закунем да је такав остао до свога последњег часа” (ИШИГУРО *Op. cit.* 135–136).

На моменте комични, Стивенсов оправдавајући однос према лорду Дарлингтону своје упориште – попут осталих Стивенсових назора – налази у предоминантним вриједносним категоријама минулог времена. Једна од ваљаних, и најпознатијих, културолошких илустрација духа епохе на чији се морал Ишигурови јунаци надовезују, позната је поема „Терет бијелог човјека” Радјарда Киплинга (в. HITCHENS 1990:203) из 1899. године. Написана и објављена, дакле, измаком викторијанске епохе – Киплингова пјесма је својеврсни рефлекс свепрожимајуће друштвене и културне сегрегације. Истовремено, она је и одраз оновременог, енглеског колонијалног стања свијести које је подразумијевало читав низ пракси којима би се културолошки кодови бијелог човјека имплементирали у колонизоване културе:

«The empire involved an effort to rule native peoples by importing British institutions and values. White man had to endure ‘sacrifice’ in order to bestow Christianity and higher culture to those who had been worshipping the wrong gods and living according to the wrong ways. Devoted family life, public and private respectability, rigid moral puritan-

ism, business earnestness, and obedience to the laws of the state and commandments of the church were the desirable ideals” (JAGROVIĆ *Op. cit.* 39–40).

Како је дијелом човјеку, дакле, припало да недостојне и непросвећене народе „цивилизује” и „култивише”, на сличан начин му је – из перспективе колонијалне свијести – повјерена и одговорност за судбину човјечанства. Базирајући своје моралне позиције на вриједносним узусима овог времена, конкретно: поствикторијанског раздобља, Стивенс разумије потребу лорда Дарлингтона – забринутог за судбину свијета – да преуреди енглеску спољну политику и да „праведно” утиче на будућност Европе.

Убијеђен да је Версајским мировним споразумом (ЛУКИЋ *Op. cit.* 7) њемачкој држави и њемачком народу начињена друштвена, економска и политичка неправда, лорд Дарлингтон покреће политичку иницијативу којом би се положај поражене стране након Првог свјетског рата преиначио. Не само да оваквим идеолошким дјеловањем Стивенсов „господар” мотивише кардинално неисправне политичке уступке према, испоставиће се, будућим нацистима, већ одражава и својеврсну хипокризију политичких елита Уједињеног Краљевства спрема њихових подјармљених, тј. колонизованих територија и народа:

„Једни су, као и његово господство, били истински убеђени да се у Версају према Немцима није поступало нарочито поштено, и да је крајње неморално кажњавати и даље цео један народ због рата који је окончан и у којем је он поражен, док је друге, опет, мање забрињавала патња Немачке и њеног народа, а много више економски хаос који је владао у тој земљи, јер је постојала оправдана бојазан да ће се, ако не буде заустављен, страшном брзином раширити и на остале делове света [...] Пред крај 1922. године, лорд Дарлингтон је делао имајући пред собом савршено јасан циљ: да под кровом свога дома, Дарлингтон хола, окупи најутицајнију господу која га подржава у одржавању једне „незваничне међународне конференције” – конференције на којој би се разматрале могућности ревидирања окрутних одредби Версајског уговора” (ИШИГУРО *Op. cit.* 84).

Свеprisутни мотив „терета бијелог човјека”, тј. лицемјерне бригае за „остале дјелове свијета” – од којих су многи, од Индије и других дјелова Азије, затим бројних афричких територија те, контролом економије њених региона, и Латинске Америке (ЈЕРОТИЈЕВИЋ, ДУДИЋ 2023:185) – били потчињени управо Британској круни, одражава још једну од тема *Осјатајака дана*: доминантну хипокризију британског политичког врха у односу на покорене културе. Стивенсов беневоолентан став према Дарлингтоновим политичким позицијама подразумева и суштинско прихватање бројних ових, и других, спорних начела. Испод обазриве и опежане спољашњости енглеског ноблеса јављају се, у личној исповијести приповједача, спорадични импулси прећутног одобравања опасних политика и идеја. Култур-расистичка, на моменте и отворено антисемитска (RUSSELL *Op. cit.* 1) суштина лика г. Стивенса ипак врхуни у часовима отвореног порицања и аболиције лорда Дарлингтона у вези с његовим најпроблематичнијим становиштима:

„Лорд Дарлингтон се гнушао антисемитизма и то своје гнушање отворено изражавао у безброј прилика. И зато је тврђење да је Јеврејима забрањивао улазак у кућу

и био против јеврејске послуге потпуно неосновано – ако се изузме једна савршено безначајна епизода, која се збила тридесетих година и коју су надували до невиђених размера” (ИШИГУРО *Op. cit.* 147).

Касније, када поново говори о истој епизоди из тридесетих година, Стивенс своју савременост, тј. вријеме свога приповиједања, маркира као контекст у коме су оваква питања нарочито деликатна: *Тредало би можда начас да се вратиш на њихово односа његовој јосјодсјива љрема Јеврејима, бугући да је чишав тај љроблем антии-семииизма данас толико осејљив...* (ИШИГУРО *Op. cit.* 153) – да би, одмах затим, поново одбранио нечасну улогу лорда Дарлингтона. Имплицирано ниподаштавање јеврејског питања критичари су посебно истакли у контексту – за Стивенса у 1956. години – скорашњих дешавања Другог свјетског рата: тек једанаест година од свршетка Холокауста и само седам година након нирнбершких процеса (RUSSELL *Op. cit.* 5). Међутим, проблематичнијом се чини Стивенсова слутња о томе да је тема антисемитизма осјетљива без да, у односу на ту околност, ревидира своје поимање суштине проблема. Његов лик је иреверзибилно форматиран и отуда неподложен накнадним редефинисањима идеолошког, моралног и културног кода, што је још један од кључних разлога за лични ескапизам. Проблеми који су, наиме, »данас« политички осјетљиви нису то и били у његовој идеализованој пројекцији прошлости.

Сублимирајућа критика оновременог енглеског племства којег персонификује лик лорда Дарлингтона пренаглашава се двосмисленом карактеризацијом јунака, тако је он: *деценциан, ошмен, часиан и добронамеран* (ИШИГУРО *Ibid.*) иако његово политичко дјеловање показује како, осим отмености, Дарлингтону не припада ништа од ових особина. Он се, међутим, тим својствима, својим понашањем и држањем, у извјесном смислу унверзализује како би репрезентовао читаву једну друштвену класу, њихов поредак, заједничке вриједности и оно што се, у најширем, може читати као *Englishness* (HORTON *Ibid.* 13) оног времена. Да би се ово својство британске аристократије додатно нагласило у Стивенсовим сјећањима се чак ни »часни и добронамјерни“ Дарлингтонови политички излети у нацистичку Њемачку (ИШИГУРО *Op. cit.* 146) не приказују изоловано у односу на дјеловање остатка британских елита. На том нивоу критика первертираног морала читаве једне политичко-аристократске конјунктуре врхуни у подсјећању на њихово подржавање оваквог дјеловања:

„Али не верујем да би сав тај свет говорио тако олако кад би, рецимо, The Times објавио само један од спискова гостију на банкетима што су их Немци приређивали за време великог политичког збора у Нирнбергу. Неоспорна је чињеница да су најпризнатији и најуваженији људи Енглеске, и даме и господа, с највећим задовољством прихватили гостопримство немачких вођа, па из прве руке јемчим да су се такорећи сви враћали с хвалоспевима и дубоким дивљењем према немачким домаћинима” (ИШИГУРО *Op. cit.* 146).

Преиспитивањем лажног морала енглеског ноблеса, доминантно оличеног у лорду Дарлингтону и, једним својим дијелом, у његовом оданом батлеру, аутор постиже својеврсну деконструкцију фундаменталних и суштинских аксиома на којима је утемељен читав један вриједносни систем. Премда је примарно, и нај-

експлицитније, засновано на епизоди с конференцијом – централним догађајем у односу на историографско питање романа (ЛУКИЋ *Op. cit.* 237) – и уопште Дарлингтоновом „политиком помирења” проблематизовање ових аксиома, својом суштином, превазилази сужени контекст историјских пасажа. Господин Стивенс је својом особеном природом носилац читавог низа социокултурних карактеристика и конзервативних идеолошких компоненти, а његова припадност некадашњем амбијенту Дарлингтон хола није ништа друго до резистентно опстојавање унутар вриједносних парадигми колонијалне епохе. Отуда његов, чак и *post factum*, одобравајући однос према политичким амбицијама лорда Дарлингтона не читамо само као покушај немогуће амнестије наивног и неискусног дипломате, него и, на унутарњем плану, читаве једне епохе; али и као опору идеолошку критику овог времена – на спољашњем, вантекстуалном нивоу.

Проблем епохе: социополитички конфликти

Осим динамичне противрјечности старог и новог друштвеног, културног и политичког поретка, важан је и класни контраст изражено оличен у разликама између господина Стивенса и становника енглеске периферије (јунак, током свога пропутовања, обилази Западну Енглеску: Солзбери, Дорсет, Девон и Корнвол). Измјештање из Дарлингтон хола у опозитни, рурални, друштвени контекст доњесредње и ниже аграрне класе истовремено је и својеврсно симболичко дислоцирање сужене представе старог, изумирућег, аристократског друштвеног контекста у надолазећи социокултурни оквир радничког сталежа.

Када, у својој признатој студији *Доба царства: 1875 – 1914*, знаменити британски историчар, Ерик Хобсбаум (в. 2019: 207), пише о енглеским буржоаским посједима – какав је у Ишигуровом роману Дарлингтон хол – он истиче својство ових газдинстава да одражавају класну супремацију у односу на ниже сталеже: *Овакве творевине су биле кућнишћа моћора моћи. Биле су намење да покажу ресурсе и ућлед чланова владајуће елите друћим члановима и подрећеним класама, и да организују половину ућицајем и влашћу*. Даље, аутор наводи илустрацију која, по много чему, наликује на пријеме, банкете и балове лорда Дарлингтона из Стивенсових сјећања на међуратну епоху своје службе: (...) *Кад су кабинетни влада иправљени у лейџиковцу војводе од Омниума, Џон Кросли је позвао најмање 49 својих колеја на веће Халифакс Бароуа на три дана у своју кућу на Лејк Дистрикту новодом свој 50. рођендана и забављао принца од Велса ириодом свечаној оиварања ирадске већнице у Халифаксу* (ХОБСБАУМ *Ibid.* 207). Другим ријечима, Стивенсово напуштање Дарлингтон хола, његов излет и сусрет са периферијом (рецимо варошким крчмама и гостионицама Тевистока) читамо као силазак са врха друштвене хијерархије у опречни друштвени контекст. Пренаглашеним дистинкцијама провинцијалног и елитистичког постиже се једна врста онеобичене перспективе у којој г. Стивенс варошанима девонског Москама (ИШИГУРО *Op. cit.* 152) дјелује егзотично. Овај сусрет различитих социолошких парадигми, на једном ширем плану, оличава транзициони период британског друштва, смјену сталежа, прерасподјелу друштвеног устројства али и период у коме политичка моћ с врха хијерархије силази на њено дно и – политичком еманципацијом, борбом за права жена, буђењем социјалне свијести радничких слојева друштва итд. – постаје расположива и нижим сталежима.

Стивенсов сусрет с људима који не припадају оном друштвеном кружоку на који је навикао, за јунака представља непријатно искуство и – *йраву мору* (ИШИГУРО *Op. cit.* 188). Изласком из зоне комфора, наиме, јунак бива изложен идејама, и систему вриједности, који се вишеструко противе његовом устаљеном идеолошком коду и који оспоравају вриједности социокултурне доктрине чији је својеврсни репрезент. У том контексту, испитујући својства егзотичне другости – оличене у г. Стивенсу – москамски сељаци, чини се нехотице, деконструишу његову аристократску таштину:

„Можете ви правог господина разликовати од лажног, ма како овај био гиздаво одевен. Да узмемо за пример вас, господине. Не ради се ту само о кроју ваше одеће, па ни о фином начину говорења. Има ту још нешто што вас обележава као господина [...] – шта ви мислите, господине? Шта би то могло да буде? Можда онај који то има може боље да објасни шта је то што има” (ИШИГУРО *Op. cit.* 192).

Детерминисан романтизованим схватањем аристократских социјалних образаца пост-викторијанске епохе, Стивенс на себе узима елитистичко својство и гордост времена чијим вриједносним системима тежи да се приклони. Наиме, упитан, овдје, о енигматичној и истинској особености „праве” енглеске господе, јунак својим саговорницима објашњава како је та тајанствена особеност, коју сви не посједују, заправо – *достјојанство* (Ишигуро *Ibid.*). Однос према достојанству, једном од виталних мотива за карактеризацију јунака (в. МАТОВИЋ 2020: 185) и његове перцепције живота и друштва, драгоцјен је чинилац ширег поступка разградње пост-викторијанског морала и мистификоване интерпретације националне прошлости:

„У ‘Остацима дана’, Ишигуро деконструише носталгичне, сентименталне митове о енглеском (викторијанском) достојанству, при чему се есенцијалистичка концепција националног идентитета растаче и то путем реконфигурације индивидуалне етике која упућује на деконструкцију националистичких идеализација и носталгије као жудње за постварењем тих идеала, формулисаном као ‘повратак’ у идеално доба, односно као повратак ‘изгубљеног раја’” (МАТОВИЋ *Op. cit.* 187–188).

Међутим, декомпоновањем митологизоване представе достојанства не постиже се само својеврсна семантичка ферментација идеје о идеализованој прошлости и некадашњој националној слави, него је овај поступак и одраз симболичке афирмације нових, надолazeћих социо-политичких идеологема. У том смислу, варошани се супротстављају господину Стивенсу ставом да је достојанство нешто што, подједнако, припада и њиховом сталежу:

„Немојте да се наљутите, господине [...] али уз све поштовање према ономе што ви кажете, достојанство ипак није нешто што имају само господа. Достојанству може да стреми сваки човек и свака жена у овој земљи, да стреми и да га стекне. Извинт’е ме, господине, али ми вам овде, како већ рекох, не пазимо на цифрање кад изражавамо своје мишљење. То вам је, дакле, моје мишљење колико вреди да вреди. Достојанство није нешто само за госпуду!” (ИШИГУРО *Op. cit.* 193).

Феномен сукобљених перцепција – јер се, на концу, г. Стивенс са оваквим гледиштем не слаже (*Ibid.*) – одражава и унутарњи проблем јунака, култур-расистички

невољног да прихвати оне вриједносне парадигме које разарају његов неодрживи утопизам. Ипак, проблемски климакс епизоде додатно наглашава тек каснија, непосредна, спознаја штетности Дарлингтонових убјеђења (мада су по једној линији тумачења лордове намјере биле часне (ЛУКИЋ *Op. cit.* 239)) коју Стивенс – када једном за њу чује – категорички одбацује и не прихвата, поричући тако, можда, и властито кокетирање с нацизмом (RUSSELL *Op. cit.* 9). Наиме, индиција да је лорд Дарлингтон, преко посредника, тридесетих година био једна врста корисног пиона Адолфа Хитлера, те да је енглеског краља и предсједника владе покушао да наговори на сусрет с Хитлером (ИШИГУРО *Op. cit.* 232–233) расвјетљава се тек измаком приповједачеве исповијести. У том смислу, Стивенсова полемика са сељацима добија, накнадно, једну кременитију, морално наглашенију, димензију док ови своју тезу увјерљиво бране позивајући се управо на ратно искуство:

„Уосталом, због тога смо се и борили против Хитлера. Да смо Хитлеру пустили на вољу, данас би сви ми били бедно робље. Цео свет би се састојао од неколико господара и милиона и милиона робова. Никог овде не треба да подсећам – кад си роб, не можеш имати достојанство. За то смо се борили, па смо то и стекли. Стекли право да будемо слободни грађани. Једна од повластица што си рођен као Енглез је да си довека, био богат или сиромаш, рођен слободан, с правом да слободно изражаваш своје мишљење, с правом да гласаш за то да твој посланик уђе у парламент, али и да изађе из парламента. То је достојанство, кажем ја, извин'те ме, господине” (ИШИГУРО *Op. cit.* 194).

Апстраховано из партикуларне семантике епизоде – у којој се становници села које је страдало у рату (ИШИГУРО *Ibid.*) одупиру Стивенсу и не знајући за колаборационистичку позадину његовог господара – тријумф прогресивних идеологија и простонародног, за Стивенса малограђанског, морала у односу на елитистички, читамо као један од најучинковитијих прилога критичи конзервативног (HORTON 2018: 24) доживљаја прошлости.

У овом контексту, интересантна је још једна значајка политичког фрагмента дебате у Тевистоку, наиме јунак је, не само у полемици, него у цијелој овој вароши, усамљен: он је посљедњи репрезент своје врсте. Из те, дакле осамљене, перспективе, Стивенс имплицитно заступа строгу друштвену стратификацију и, својим схватањем достојанства, заправо на неки начин *јовлачи оштрицу између јруија људи који су у њејовој слици светиа део јосијојане хијерархије* (МАТОВИЋ *Op. cit.* 195). Окружен сељацима, чија неумољива социјал-реформистичка логика надвладава његова превазиђена схватања, јунак је, у том смислу, и еталон пораза политике којој стреми. У једном часу, чак, долази и до кратког наговјештаја питања пост-колонијалног политичког контекста – у моменту када се дискусији у Тевистоку придружи и, више од осталих њених учесника образован, доктор Карлајл, који се у контексту судбине Империје [...] *залаже за све врсте малих независних држава* (ИШИГУРО *Ibid.*). Иако се расправа у овом правцу неће оваплотити јасно је да је Стивенс, као оличење друштвених доктрина колонијалне епохе, суштинска супротност демократској политици ослобођења колонизованих територија. У том смислу је Ишигуров роман, и овим својим дијелом, отворен за интерпретације у контексту посредне критике колонијализма.

Другим ријечима, дезинтеграција пост-викторијанских вриједносних оквира спроведена је и кроз епизоду вишеструког социополитичког агона господина Стивенса са сељацима. У питању је вишеслојна деконструкција рецидива митологизованог историјског раздобља – на моралном, политичком и социокултурном плану – кога је, г. Стивенс, симболички носилац. Подривање вриједносних парадигми, у овом дијелу романа, подразумијева и прећутну, симболичку афирмацију супротстављених идеологија конзервативној политици отјелотвореној у његовом централном лику. Сагледан на ширем плану, социополитички конфликт епохе тек је један од вишезначних чинилаца – отворених за различите интерпретације – оног семантичког „обзорја” које је, одвећ, тешко обухватити једним херменеутичким замахом, а које, заједно са бројним другим Ишигуровим мотивима, чини тематску панораму једног од понајбољих романа раскошне енглеске књижевности друге половине XX стољећа.

Цитирана лијература

- IŠIGURO 2020: IŠIGURO, Kazuo. *Bledi obrisi brda*. Beograd: Dereta, 2020. [orig.] ИШИГУРО, Казуо. *Бледи обриси брда*. Београд: Дерета, 2020.
- IŠIGURO 2022: IŠIGURO, Kazuo. *Ostaci dana*. Beograd: Dereta, 2022. [orig.] ИШИГУРО, Казуо. *Остаци дана*. Београд: Дерета, 2022.
- JEROTIJEVIĆ 2023, JEROTIJEVIĆ Z. Dušan; DUDIĆ 2023, DUDIĆ M. Bekir. *Položaj Engleske kao metropole u odnosu na bivše kolonije*; u *Baština* (br. 60) 183–191, Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština, 2023. str. 183–191. [orig.] ЈЕРОТИЈЕВИЋ, З. Душан; ДУДИЋ, М. Бекир. *Положај Енглеске као метрополе у односу на бивше колоније*; у *Башићина* (бр. 60). 183–191. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина, 2023.
- LUKIĆ 2013, LUKIĆ D. Zlata. *Istorija i fikcija u romanima Kazua Išigura* (doktorska disertacija) Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2013. [orig.] ЛУКИЋ Д. Злата. *Историја и фикција у романима Казуа Ишигура* (докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2013.
- LUKIĆ 2013, LUKIĆ D. Zlata. *Postmodernističko problematizovanje istorije u romanu 'Ostaci dana' Kazua Išigura*; u *Komunikacija i kultura* (br. 4). 232–252. Beograd: FOKUS – Forum za interkulturalnu komunikaciju, 2013. [orig.] ЛУКИЋ, Д. Злата. *Постмодернистичко проблематизовање историје у роману 'Остаци дана' Казуа Ишигура*; у *Комуникација и култура* (бр. 4). 232–252. Београд, ФОКУС – Форум за интеркултуралну комуникацију, 2013.
- LUKIĆ 2011, LUKIĆ, D. Zlata. *Naratološki aspekti u romanu 'Ostaci dana' i pripovetkama 'Nokturna' Kazua Išigura*; u *Filolog – časopis za jezik, književnost i kulturu* (br. 4) 84–91. Banja Luka: Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2011. [orig.] Лукић, Д. Злата. *Наратолошки аспекти у роману 'Остаци дана' и приповећкама 'Ноктурна' Казуа Ишигура*; у *Филолог – часопис за језик, књижевност и културу* (бр. 4), Бања Лука: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, 2011.
- MATOVIĆ 2020, MATOVIĆ, Tijana. *Trauma i sećanje u prozi Kazua Išigura* (doktorska disertacija). Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2020. [orig.] МАТОВИЋ, Тијана. *Траума и сећање у прози Казуа Ишигура* (докторска дисертација). Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, 2020.
- SPASIĆ 2007, SPASIĆ, Jelena. *Bledi obrisi sećanja – pripovedač i priča u romanima Kazua Išigura*. Sremski Karlovci: Kairos 2007. [orig.] СПАСИЋ, Јелена. *Бледи обриси сећања – при-*

- йоведач и њрича у романима Казуа Ишиџура. Сремски Карловци: Каирос, 2007.
- ĆUKOVIĆ KOVAČEVIĆ 1971, ĆUKOVIĆ KOVAČEVIĆ Ivana. *Istorija Engleske – kratak pregled*. Beograd: Naučna knjiga, 1971. [orig.] ЋУКОВИЋ КОВАЧЕВИЋ, Ивана. *Историја Енглеске – краћак њрећлед*. Београд: Научна књига, 1971.
- HOBBSBAUM 2019, HOBBSBAUM Erik. *Doba carstva – 1875–1914*. Beograd: Arhipelag, 2019. [orig.] ХОБСБАУМ, Ерик. *Доба царстџва – 1875–1914*. Београд: Архипелаг, 2019.
- *
- BULLEN 2008, BULLEN, Luke. 'Imaginary Homelands': *The Importance of 'Place' in Kazuo Ishiguro's 'The Remains of the Day' and Monica Ali's 'Brick Lane'*; source: *Innervate* (vol. 1), 33–41. Nottingham: The University of Nottingham 2008.
- HEAD 2015, HEAD, Dominic. *Mapping Rural and Regional Identities*; source: *The Cambridge companion to british fiction since 1945* (edited by David James) 13–27. New York: Cambridge University Press, 2015.
- HITCHENS 1990, HITCHENS, Christopher. *Burdens and Songs – The Anglo-American Rudyard Kipling*; source: *Grand Street* (vol. 9) 203–204. New York: Ben Sonneberg, 1990.
- HORTON 2018, HORTON Emily. 'A Genuine Old-Fashioned English Butler': *Nationalism and Conservative Politics in 'The Remains of the Day'*; source: *American, British and Canadian Studies* (Vol. 31) 11–26. Sibiu: Lucian Blaga University of Sibiu, 2018.
- JAGROVIĆ 2008, JAGROVIĆ, Aleksandar. *Mr Stevens, The Product and Producer of History: Historical Circumstances in Kazuo Ishiguro's 'The Remains of the Day' (1989)*; source: *Nasleđe* (vol. 5; no.11). 37–46. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2008.
- RUSSELL 2020, RUSSELL Rankin Richard. *Monsters of Anti-Semitism in Ishiguro's Rural English Landscape: Re-reading The Remains of the Day as Ethical Fantasy Novel*. source: *Critique: Studies in Contemporary Fiction*. 1–13. London, Routledge Taylor and Francis Group 2020.
- SHAFFER 2001, SHAFFER W. Brian. *An interview with Kazuo Ishiguro*; source: *Contemporary Literature*, (Vol. 42, No. 1). Madison: University of Wisconsin Press, 2001. pp. 1–14.
- WONG. 2005 WONG, F. Cynthia. *Kazuo Ishiguro* (second edition). Horndon, Tavistock, Devon: Northcote House Publishers Ltd, 2005.

Stefan R. Sinanović

SENTIMENTAL EXPLICATION OF POLITICAL MOVEMENTS IN KAZUO ISHIGURO'S NOVEL THE REMAINS OF THE DAY

Summary

This paper examines the sentimental interpretations of the ideological, social, historical, cultural and political views of Ishiguro's famous literary character, Mr. Stevens, related to the problem of the epoch. The paper attempts to shed more light on this specific topic and to review the personal profile of Mr. Stevens (as well as some other characters). It points to the conclusion that sentimentalism, as a narrative setting as well as a specific experience of the past and the world, is a repeatedly tempting topic for different interpretations, in the sense that it not only determines the inner lives of the characters, but also rises up to the level of ideology or "weltanschauung". In writing this paper, we built upon earlier observations of this important topic made by Serbian and foreign researchers.

Key-words: sentimentalism, sentiment, Stevens, England, Darlington